

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Ekonomik Performansının Ölçümü: 1992–2008

Mehmet ALAGÖZ¹
Savaş ERDOĞAN²
Sinem YAPAR SAÇIK³

Özet

Bu araştırmada, bağımsızlık sonrası merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan Kazakistan Cumhuriyeti'nin 1992–2008 yılları arasındaki makro ekonomik verileri incelenerek, ülke ekonomik performansını ve gelişim trendini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca ekonomik performans kriterini ölçmek için çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS metodu kullanılmıştır. Bu metodun yardımıyla incelenen dönemde ülkenin en iyi ve en kötü ekonomik performans gösterdiği yıllar belirlenmiş, bu yıllara ait verilerin analizleri yapılarak çıkan sonuçlara göre değerlendirmeler yapılmıştır. Uygulanan TOPSİS metodu sonucunda Kazakistan Cumhuriyeti'nin incelenen zaman aralığında; en kötü ekonomik performansın gerçekleştiği yılları sırasıyla 1994, 1993 ve 1995 olarak gözlemlenirken, en iyi ekonomik performans gösterdiği yıl ise 2004 yılı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kazakistan, Orta Asya, makro ekonomik göstergeler

¹ Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, malagoz@hotmail.com

² Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, savaserdogan70@hotmail.com

³ Yrd. Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, sinemyapar@hotmail.com

An Evaluation of Economic Performance of the Kazakhstan Republic: 1992-2008

Abstract

Aim of this paper is to investigate the economic performance and explore the development trend of Kazakhstan Republic based on 1992-2008 period macroeconomic data of the country. Kazakhstan has been experiencing a transition from a centrally planned economy towards a market economy since its independence. TOPSIS method is used for measuring the economic performance of the economy. By using this method country's best and worst economic performance years are detected during mentioned period and those years' data is further analyzed and results are discussed. According to TOPSIS method results the weakest three performance years of the economy of Kazakhstan Republic are 1994, 1993 and 1995, respectively. It is also detected that Kazakhstan economy exhibits the best performance in the year 2004.

Keywords: *Kazakhstan, Central Asia, macroeconomic indicators*

1. Giriş

Orta Asya ve Kafkaslardaki en zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkeler arasında olmasına rağmen Kazakistan, bağımsızlık öncesinde bir tarım ülkesi görünümündeydi. Ancak Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan ülkeler arasında gerek siyasi, sosyal ve yönetsel, gerekse de ekonomik alanda en iyi performansı gösteren ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bağımsızlık öncesi etkin ve verimli kullanmadığı hammadde zenginliğini, bağımsızlık sonrası ülkenin sanayileşmesine katkı yapacak şekilde kullanmasından kaynaklanmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti volfram, kurşun ve barit rezervleri bakımından dünyada birinci; krom, çinko ve gümüşte ikinci, manganezde üçüncü; bakırda dördüncü; altın ve demirde yedinci; gaz ve kömürde dokuzuncu ve petrolde on üçüncü sırada yer almaktadır. Kazakistan'ın 160 bölgesinde tahmini olarak (Hazar petroleri dâhil) toplam 4,5 milyar ton petrol rezervi bulunmaktadır.⁴

Sovyet ekonomik sistemine en fazla entegre olan ve sanayisini geliştiremeyen Kazakistan Cumhuriyeti gibi ülkeler, bağımsızlık sonrası yaşanan ekonomik krizden en fazla etkilenen ülkeler olmuşlardır. Bunun nedenleri şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak, Sovyetler Birliği çatısı altındaki ekonomik rolünün buğday üretimi, metalürji ve mineral çıkarımından ileriye gidememiş olmasıdır. İkinci olarak ise, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla geleneksel ağır sanayi ürünlerine olan talebin büyük ölçüde daralması nedeniyle hammaddeye olan ihtiyacın da azalması, yaşanan ekonomik krizi daha ağır ve belirgin hale getirmiştir. Böylece serbest piyasaya geçişin başlangıç yıllarında yaşanan ekonomik resesyon Kazakistan'ın, milli gelir açısından pek çok ülkenin oldukça gerisine kalmasına neden olmuştur.⁵ Ayrıca bağımsızlık sonrası ilk beş yılda, Sovyet sistemi içinde kurulan ihraç piyasasının çöküşü ve büyük miktarlardaki Sovyet mali yardımlarının kaybedilmesi ekonomideki sorunları artırmıştır. Bu ekonomik durum, 1993 yılından sonra ülkede pek çok reform paketinin hazırlanarak uygulamaya konulmasına neden olmuştur. Bu reformlar; kamu tekelciğini ortadan kaldırma, özelleştirme, borçların

⁴ Mehmet Alagöz, "Kazakistan Cumhuriyeti", *Geçiş Ekonomileri*. Ed. İbrahim Örnek, Seyhan Taş ve Metin Yıldırım, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008, s. 593.

⁵ IMF, *World Economic Outlook, Building Institutions: World Economic and Financial Surveys*, September 2005, http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/02/chp1data/fig1_1.csv, Erişim: 21.07.2010.

yeniden yapılandırılması, bankacılık reformu, ticarete liberalleşme, yatırımların teşviki kanununun çıkarılması, menkul kıymetler borsası, toprak kanunu, gümrük ve vergi reformları, yurtiçi fiyat düzenlemeleri, gümrük birliği (Rusya, Belarus ve Kazakistan), vb. uygulamalar şeklindedir.

Kazakistan'ın, bağımsızlığın ilanından bu yana, öncelikle ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda diğer geçiş ülkeleriyle karşılaştırıldığında, çok büyük mesafeler kat ettiği görülmektedir. Ancak sahip olduğu kaynaklara bakıldığında makro ekonomik performansında yetersizlikler bulunmaktadır.

Bu araştırmada, öncelikle Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası makro ekonomik veri setinin (GSYİH, büyüme oranı, işsizlik oranı, dış borç seviyesi, yabancı sermaye miktarı ve dış ticaret yapısı gibi) oluşturulması amaçlanmıştır. Daha sonra bu zaman aralığındaki ekonomik performansı hakkında değerlendirmelerde bulunmak, yine bu dönemdeki yüksek ve düşük ekonomik performans gerçekleştirdiği yılların çok kriterli karar verme tekniği ile tespit etmek, nedenleri ortaya koymak ve geleceğe yönelik ekonomi politik matrisler oluşturmak amaçlanmıştır.

2. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Genel Ekonomik Görünümü

Bağımsızlıktan sonra ilk yıllarda Rusya'ya ekonomik, siyasi ve askeri bağımlılığının devam etmesinin sıkıntısını çeken Kazakistan, daha sonraları uygulamaya koyduğu reformlar sayesinde güçlü bir ekonomik altyapı oluşturarak, uluslararası piyasalara entegrasyonunu hızlı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren ülke ekonomisini güçlendirmek için yapılan reformlar, makro ekonomik göstergelerin istikrarlı bir iyileşme eğiliminde seyretmesine imkân vermiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti, bağımsızlık sonrası ilk sekiz yılında, üç önemli sorun nedeniyle 1990'lı yıllar boyunca istikrarsız bir dönem geçirmiştir. Bunlardan ilki, reform uygulamalarının yetersiz kalmasıdır. Bu dönem boyunca gerekli reformlar hızlı bir şekilde çıkartılmamış veya uygulanması sorun olmuştur. İkinci önemli sorun ise, Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığıdır. Bağımsızlık sonrası Rusya'nın ağır sanayi üretimini azaltması sonucu, bu ülkeye ağır sanayi hammaddesi ihraç eden Kazakistan'ın gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Bu durum ülke

ekonomisinin zayıflamasına ve dolayısıyla tüketim malları üretimi gibi bazı alt sanayi sektörlerinin de bundan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Asya ve Rusya krizlerinden sonra karşılaştığı ekonomik zorluklar da istikrasızlığı etkilemiştir.

1990'lı yılların sonuna doğru Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığını azaltan Kazakistan, Asya krizinin etkisiyle temel ihraç malları olan petrol ve demir dışı metallerin fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşmesi, ülkenin tekrar ekonomik durgunluk dönemine girmesine neden olmuştur. 1998 yılındaki Rusya krizi ile Ruble'nin aşırı değer kaybı Kazakistan'ı, ekonomik politikalarını değiştirmeye ve yeni önlemler almaya zorlamıştır. Aslında bu ekonomik politika değişimi ve oluşan konjonktür(Rusya Krizi) Kazakistan'a, yeni bir başlangıç noktası da vermiştir. Bu dönemle birlikte yapılan yeni reformlarla ülke uluslararası piyasalara entegre oluşunu hızlandırırken, bir taraftan hammadde (özellikle petrol) fiyatlarının artması diğer taraftan Tenge devalüasyonu sayesinde dış ticarete elde edilen rekabet gücü artmış ve iklim koşullarının tarım sektöründe üretimi artıracak şekilde gerçekleşmesi, krizin hem hızlı aşılmasına hem de ülkedeki olumlu ekonomik değişime önemli katkılar yapmıştır.

Özellikle 2000 yılında IMF'in desteğiyle başlanan ekonomik program, Kazakistan'ın hem uluslararası piyasalarda hem de ülke içerisindeki ekonomik değişim ve gelişimine katkı sağlamıştır. Bu ekonomik değişim ve gelişim uluslararası alanda 2001 yılında AB'nin ve 2002 yılında ABD'nin, Kazakistan'ın piyasa ekonomisi statüsünü onaylamasını ve yine 2002 yılında Moody's tarafından, ülkenin yatırım yapılabilir (investment grade) ülke statüsüne yükseltilmesine imkân vermiştir.⁶ Ayrıca Kazakistan 2003 yılında, petrol fiyatlarına olan aşırı bağımlılığını kırmak için 2003–2013 dönemini kapsayacak olan Endüstriyel Yenilenme ve Kalkınma Programı uygulamaya başlamıştır. Ancak her ne kadar ekonomide petrole olan bağımlılığının azaltılması esas alınmış olsa da, petrol sanayindeki yatırımların GSYİH'nin %15-20'sine tekabül ederken, diğer üretim sektörlerindeki yatırımlar ise beklentilerin çok altında kalarak GSYİH'nin %3'ü olarak gerçekleşmiştir.

⁶ Selahattin Togay, "Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü", *Bilgi*, Kış / 2009(48), s. 209.

Tablo 1: Kazakistan'ın Bazı Makro Ekonomik Göstergeleri (1992–2000)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Nüfus (milyon)	16,9	16,9	16,2	16,0	15,7	15,5	15,2	14,9	14,9
GSYİH (milyar \$)	5,9	5,5	11,9	16,6	21,07	22,1	22,2	16,9	18,3
Kişi Başı GSYİH (\$)	350	331	736	1043	1342	1432	1457	1132	1231
Büyüme Oranı (%)	-2,9	-9,2	-12,6	-8,2	0,5	-1,7	-1,9	2,7	9,8
Dış Borç Stok (milyar \$)	-0,131	1,728	2,790	4,765	5,807	7,750	9,932	12,081	12,685
Dış Borç/GSYİH (%)	-2,2	10,2	17,2	28,7	27,5	35,0	44,7	71,4	69,3
İşsizlik Oranı (%)	Na	0,5	7,5	10,1	7,6	6,5	13,1	13,5	13,1
Enflasyon Oranı (%)	1381,0	1662,3	1892,0	176,3	39,1	17,4	7,1	8,3	13,2
Mal İhr. (FOB. milyar \$)	3,562	4,769	3,285	5,440	6,291	6,899	5,870	5,988	9,288
Mal İth. (CIF. milyar \$)	4,683	5,183	4,214	5,325	6,626	7,175	6,671	5,645	7,119
Dış Tic. Den. (milyar \$)	-1,121	-0,414	-0,929	0,115	-0,335	-0,276	-0,801	0,343	2,168
Cari Hesap (milyar \$)	-1,479	-0,438	-0,904	-0,213	-0,751	-0,799	-1,225	-0,236	0,366
Cari Hesap/GSYİH (%)	-25,0	-7,9	-7,5	-1,3	-3,5	-3,6	-5,5	-1,4	2,0
Bütçe Açığı/GSYİH (%)	Na	Na	Na	Na	Na	Na	Na	-5	-0,8

Kaynak: <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/>, e.t. 12.06.20010
http://store.eiu.com/country/KZ.html?ref=lef_nav, e.t. 12.06.20010
<http://www.nationalbank.kz/?docid=158>, e.t. 12.06.20010
http://unstats.un.org/unsd/methods/inter-natlinks/sd_natstat.asp,
e.t. 12.06.20010

Genel olarak Kazakistan ekonomisinin son 10 yılda uygulamaya geçirdiği sosyal ve ekonomik politikalar, ülkenin makro ekonomik göstergelerinde hızlı bir değişim ve gelişim göstermesini sağlamıştır. Özellikle bu dönemde kaynakların etkin kullanılarak kamu yatırımlarının artması, KOBİ'lere sübvansiyon verilmesi, petrol üretimi ve enerji arzı gibi stratejik girişimler dışındaki sektörlerdeki özelleştirme ve rekabetin yaygınlaştırılması, finansal sektörde regülasyonların getirilmesi ve beşeri sermayenin artırılmasına yönelik faaliyetlere önem verilmesi, ülkenin makro ekonomik performansını olumlu etkilemiştir. Bununla beraber küresel kriz döneminde kendi yüksek mali açıklarını finanse etmek amacıyla uyguladığı politikalar ve ekonomide son on yılda yaşanan değişim ve gelişmeler, krizin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesine yardımcı olmuştur.

Kazakistan için diğer önemli bir gelişme ise, 2000 yılı Nisan ayında Rusya, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile gümrük birliği oluşturmak amacıyla bir araya geldikleri Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun (Eurosec), sonuçlarının alınmasıdır. 1 Ocak 2010'dan itibaren Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya arasında başlayan gümrük birliği uygulamasının, hem Kazakistan'ı, hem de Orta Asya ekonomisini güçlendirmesi beklenmektedir. Özellikle küresel krizin etkilerinin aşılmaya çalışıldığı son dönemde, ekonomiyi canlandırmak için uygulamaya konulan

21 milyar Dolarlık bir teşvik paketi ile Kazakistan ekonomisi, bölgesinde daha da güçleneceğinin sinyallerini vermektedir.

Tablo 2: Kazakistan'ın Bazı Makro Ekonomik Göstergeleri (2001–2008)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nüfus (milyon)	14,8	14,9	15,0	15,1	15,1	15,4	15,7	15,9
GSYİH (milyar \$)	22,4	24,4	29,8	40,7	56	77,1	94,30	113,00
Kişi Başına GSYİH (Dolar)	1492	1657	2062	2863	3714	5105	6600	7150
Büyüme Oranı (%)	13,5	9,8	9,2	9,0	9,4	10,6	8,7	3,4
Dış Borç Stoku (milyar \$)	15,1	18,3	22,1	31,9	41,5	77,0	96,3	105,2
Dış Borç/GSYİH (%)	67,6	74,8	76,9	78,4	74,1	99,8	102	93
İşsizlik Oranı (%)	10,4	9,3	8,8	8,4	8,1	7,8	7,0	6,9
Enflasyon Oranı (%)	8,4	5,8	6,4	6,9	7,6	8,6	10,8	18,6
Mal İhr. (FOB milyar \$)	8,927	10,026	13,232	20,603	28,300	38,200	48,300	80,500
Mal İth. (CIF milyar \$)	7,944	8,039	9,553	13,817	17,978	23,600	33,200	54,000
Dış Tic. Den. (milyar \$)	0,983	1,987	3,679	6,785	10,322	14,600	15,140	25,500
Cari Hesap (milyar \$)	-1,390	-1,024	-0,273	0,455	-1,055	-1,797	-8,325	5,500
Cari Hesap/GSYİH (%)	-6,2	-4,2	-0,9	1,1	-0,8	-2,3	-4,64	-6,9
Bütçe Açığı/GSYİH (%)	2,7	1,4	2,9	2,7	5,8	7,4	-1,7	-2,1

Kaynak: <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/>, e.t. 12.06.2010
http://store.eiu.com/country/KZ.html?ref=lef_nav, e.t.12.06.2010
<http://www.nationalbank.kz/?docid=158>, e.t. 12.06.2010
http://unstats.un.org/unsd/methods/inter-natlinks/sd_natstat.asp,
e.t.12.06.2010

3. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bazı Makro Ekonomik Göstergelerinin Gelişimi

3.1. Nüfus Göstergesi

Yüzölçümü açısından dünyanın 9, eski Sovyetler Birliği'nin 2. en büyük ülkesi olan Kazakistan'da nüfus yoğunluğu, bağımsızlık sonrasında 2002 yılına kadar giderek azalmıştır. Tablo 1 incelendiğinde, 1992 yılında 16,9 milyon kişi olan toplam nüfus, 1995 yılında 16 milyon kişiye, 1998'de 15,2 milyon kişiye ve 2001'de 14,8 milyon kişiye gerilemiştir. Toplam nüfustaki bu azalmanın en önemli nedeni, bağımsızlık sonrası 1 milyona yakın Rus ve Slavın Rusya'ya, 500 bine yakın Alman kökenli Kazak vatandaşının da Almanya'ya göç etmesidir. Bu durum 1989 yılında toplam nüfus içerisinde %40 olan kazak nüfusunun, nispeten yükselen doğum oranları ve küçümsenmeyecek miktarda da Kazak nüfusun ülkeye gelmesi ile 1999 yılında toplam nüfus içerisindeki payının %53,4'e yükselmesine neden olmuştur. Böylece 1920 yılından bu yana ilk defa Kazak

nüfusu ülkede çoğunluğa ulaşmıştır.⁷ 2002 yılından sonra nüfus artış eğilimine girmiş ve 14,9 milyon olan nüfus, 2005’de 15,1 milyona, 2008’de 15,9 milyona (Tablo 2) ve 2009 yılında ise, 16,4 milyona yükselmiştir.

Kazakistan’da 2002 yılından sonra nüfus artışı sağlanırken, çocuk ölümlerinin nispeten yüksek ve çalışan kadın oranının fazla olması nedeniyle ülkede ortalama yaşam süresinin uzatılmaması nüfusla ilgili önemli bir problem olarak görülmektedir.⁸ Nüfusla ilgili önemli problemlerden biri de, bazı bölgelerde -özellikle kuzey bölgelerinde- Kazak nüfusun azınlık durumunda olmasıdır. Bağımsızlığın ilk dönemlerinde bu bölgelerde Kazak nüfusun oranı %25’in altında iken, izlenen politikalar ve yaşanan göçlerden dolayı bu bölgelerde Kazak nüfusun oranı % 30–40 düzeyine yükselmiştir.⁹

3.2. Ekonomik Büyüme Göstergesi

Kazakistan’da 1989–2000 dönemi, ekonomik gelişimin duraklama ve hatta küçülme ile karşı karşıya kaldığı bir dönem olmuştur. Özellikle bağımsızlık ilanını takip eden yıllarda ciddi oranlarda ekonomik küçülmeler yaşanmıştır. Örneğin, 1990 yılında Kazakistan ekonomisi %-4,6’lık, 1991 yılında ise ülkenin karşı karşıya kaldığı kuraklığın da etkisi ile %-6,8’lik bir ekonomik küçülme ile karşı karşıya kalmıştır. 1992 yılından sonra istikrar politikaları uygulamasına ve hatta 1993 yılında ulusal para birimi olan Tenge’yi devalüe etmesine rağmen, ülke, ekonomik daralma ve küçülmeden kurtulamamıştır. 1990–1995 döneminde ülke GSYİH’sinde her yıl üst üste ortalama %-7, toplamda ise, %-36’lık bir ekonomik küçülme ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁰ 1997 yılında Asya krizinin ve onu takibeden Rusya krizinin ortaya çıkması nedeniyle, dış ve iç piyasanın daralması ekonomik küçülmenin bu yıllarda da devam etmesini sağlamıştır. Ancak özellikle 1997 ve 1998 yıllarında elektrik ve petrol şirketlerinin özelleştirilmesi ve Kazakistan bütçesinde yaşanan iyileşmeler, iki büyük krizin olumsuz ekonomik etkilerini azaltmıştır. Krizi takip eden dönemde Kazakistan, petrol gelirlerini kullanarak ekonominin enerji dışındaki sektör-

⁷ Ali Yiğit, “Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Fırat Üniversitesi, 2001, C. 10(2), s. 5.

⁸ Mehmet Gürbüz ve Murat Karabulut, “SSCB’nin Dağılımsıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Ortalama Yaşam Süresi ile Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiler”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2008, 6 (1), s. 70.

⁹ Yiğit, *age*, s. 6.

¹⁰ Alagöz, *age*, s.599.

lerini geliştirme politikaları uygulamıştır. Ekonomide sektörel çeşitlilik sağlamak ve ekonominin petrole ve dolayısıyla dünya petrol fiyatlarına aşırı bağımlılığını kırmaya yönelik uyguladığı önlemler, ülke ekonomisinin dinamizm kazanmasına destek olmuştur. Ancak 1999 yılında sağlanan bu ekonomik toparlanma bile, Kazakistan'ın GSYİH'sini, 1991 yılının GSYİH'sinin %63'üne ulaştırabilmiştir.¹¹

Bu ekonomik düzelmeye birlikte, Rusya ve dünya ekonomisindeki pozitif gelişmeler, artan petrol fiyatları, ihracat, enerji sektörüne giren yabancı yatırımlar ve inşaat sektöründeki üretim artışları, 2000 yılında Kazakistan ekonomisinin %9,8'lik bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesini sağlamıştır. Aslında 2000 yılı, bağımsızlık sonrası ekonomik anlamda kaybedilen 10 yıldan sonra Kazakistan için bir dönüşüm, değişim ve hatta yeniden bir başlangıç yılı olarak görülebilir. Küresel krizin başladığı 2008 yılına kadar Kazakistan ekonomisi, 2001 yılında %13,5 büyüme, 2002 yılında %9,8'lik büyüme, 2003 yılında %9,2'lik büyüme, 2004 yılında %9,0'lık büyüme, 2005 yılında %9,4'lük büyüme, 2006 yılında %10,6'lık büyüme ve 2007 yılında ise %8,7'lik bir oranda ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir.

Özellikle 2003–2005 döneminde büyüme oranındaki küçük de olsa yavaşlamanın nedeni olarak, petrol sektöründeki kapasite kısıtlamaları ile devlet müdahalesinin artan olumsuz etkisi gösterilmektedir.¹² Küresel krizin etkilerinin görülmeye başlandığı 2008 yılında küresel kredi sıkışıklığı ve yükselen enflasyon değerlerinden kaynaklanan sorunlardan dolayı ülke ekonomik büyümesi %3,4 olarak gerçekleşirken, 2009 yılında krizin net etkisi ortaya çıkmış ve ülke ilk çeyrek dönemde %-4,6'lık bir küçülmeye karşı karşıya kalmıştır.¹³

3.3. Kişi Başına Düşen Gelir Göstergesi

Geçiş ekonomilerinin tamamında olduğu gibi Kazakistan'da da, ekonomik reform süreci başlamadan önce gelir dağılımı, hem gelişen ülkeler hem de gelişmiş piyasa ekonomilerine göre daha adaletli bir durumdaydı. Çünkü işgücünün %96'dan fazlası kamu sektöründe istihdam edilmekte,

¹¹ Emin Çarıkçı, "Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler Ve Kazakistan Örneği", www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/, Erişim: 15.02.2008.

¹² Tuba Hatipoğlu, "Kazakistan Ülke Profili", http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa180.doc, Erişim: 15.07.2008

¹³ D. Akishev, T. Kaliaskarova, I. Moiseeva and S. Apyonkina, *Statistical Bulletin National Bank of Kazakhstan*, No: 05 (186), http://www.nationalbank.kz/cont/publish786063_5978.pdf, Erişim: 21.07.2010

dolayısıyla, hemen hemen bütün gelir, ya transferler ya da ücretler yoluyla devlet eliyle dağıtılmaktaydı. Ancak merkezi planlama anlayışının terk edilip piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gelir farklılıklarının önemli ölçüde artması, gelir dağılımının da bozulmasına neden olmuştur. Piyasa ekonomisine geçişin bu etkisi, özellikle Orta Asya ülkelerinde daha fazla kendisini hissettirmiştir.¹⁴

Bu bağlamda Kazakistan'ın kişi başına düşen gelirinin, 1993 yılına kadar piyasa ekonomisine uyumsuzluktan, kaynak yetersizliklerinden ve diğer konjonktürel nedenlerden dolayı 331 Dolar'a kadar gerilediği görülmektedir. 1993 yılında uygulanmaya konulan stratejik ekonomik politikalar sonucunda kişi başına düşen gelir artış eğilimine girmiş ve 1994 yılında 736 Dolar'a ve 1997 yılında artarak 1432 Dolar'a (Tablo 1) kadar yükselmiştir. Ancak 1997 yılında Asya krizinin çıkması, 1998 yılında Rusya krizi ve olumsuz etkilerinin ekonomide yoğun olarak hissedilmesi, kişi başına düşen gelirin azalış eğilimine girmesine ve 1999 yılında 1132 Dolar'a kadar gerilemesine neden olmuştur.

Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası on yıllık süreçte, kimi zaman uygun ekonomik politikaları belirleyememesi, kimi zaman da uygun ekonomik politikaları uygulamada zorlanması, diğer makro ekonomik göstergelerde olduğu gibi kişi başına düşen geliri de yeterince artıramamasına neden olmuştur. Ancak 2002 yılı sonrasında göstermiş olduğu ekonomik uyum, hem yurt içinde, hem bölgesinde, hem de uluslararası piyasalarda ülkenin gerçek ekonomik yerini belirlemiş, bunun neticesinde kişi başına düşen gelir 1657 Dolar'a çıkmıştır. Kazakistan'daki bu ekonomik dönüşüm ve değişimin devam etmesi, dönüşümün ve değişimin topluma yansıtılması kişi başına düşen gelirin 2003'te 2062 Dolar'a, 2004'te 2863 Dolar'a, 2005'te 3714 Dolar'a, 2006'da 5105 Dolar'a, 2007'de 6600 Dolar'a ve 2008 yılında da 7150 Dolar'a çıkmasını sağlamıştır (Tablo 2). Yine bu döneme bakıldığında artan kişi başına düşen gelirle birlikte ülkedeki fakirliğin de önemli ölçüde düşüş gösterdiği görülmektedir. Örneğin, ülkedeki fakirlik sınırı olan ayda 35 Dolar'ın altında yaşayan nüfusun, toplam nüfusa oranı 2001 yılında %28 iken, 2006 yılında bu oran %8'e gerilemiştir.¹⁵ Bu durum ülke ekonomik büyümesiyle birlikte kişi başına düşen gelirin de artarak, fakirliği azaltıcı şekilde bir gelişim gösterdiğinin ispatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁴ Güngör Turan, "Piyasa ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği", *Kamu-İş Dergisi*, 2007, Cilt: 9(2), s. 121.

¹⁵ Ayşe Oya Benli, *Kazakistan Ülke Profili*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi DTM Yayınları, Ankara, 2007, s. 3.

3.4. Dış Borç Göstergesi

Bağımsızlık sonrası dönemde geçiş ekonomilerinin tamamında, gerek yurt içi tasarrufların yetersizliği ve gerekse dönüşümün tamamlanabilmesi için gerekli olan reformların gerçekleştirilebilmesi açısından ortaya çıkan finansman ihtiyacı zorunlu olarak dış borçlanmayı gerekli kılmıştır. Bu süreç, geçiş ekonomilerinin dış borç stokunu hızla artırmıştır.¹⁶ Kazakistan'da bu durumun nedeni olarak, özellikle reformlar ve krizlerden dolayı artan bütçe harcamaları gösterilmektedir. 1992 yılında dış borcu bulunmayan Kazakistan'ın dış borcunun, 1993 yılında 1,7 milyar Dolara, 1994'te 2,79 milyar Dolara, 1995'te 4,76 milyar Dolara, 1996'da 5,80 milyar Dolara, 1997'de 7,75 milyar Dolara ve 1998 yılında ise, 9,93 milyar Dolara yükseldiği görülmektedir (Tablo 1). Ancak bu dönemde dış borçlarda bir artış olsa da, dış borç/GSYİH¹⁷ oranının kabul edilebilir olması (1993 yılında %10,2 olan dış borç/GSYİH oranının, 1995 yılında %28,7'ye, 1997 yılında %35,0'a çıkması), ekonomi için bir kırılma unsuru olarak görülmemiştir. 1998 Rusya krizi, Kazakistan ekonomisinde yüksek oranda borçlanmanın artmasına, dolayısıyla dış borç/GSYİH oranının %44,7'ye ulaşmasına neden olmuştur. Özellikle kriz sonrası dönemde hem iç talepte hem de dış talepte ortaya çıkan daralmalar GSYİH'yı azaltırken borçlanmadaki artışı sürdürmesi dış borç/GSYİH oranını 1999 yılında %71,4'e yükseltmiş ve ekonominin finansal kırılma noktasını artırmıştır (Tablo 1).

2000 yılı ve sonrasında uygulanmaya konulan stratejik politikalarla beraber ekonomide oluşan güven unsuru ve dışa açılma, ülkenin bir taraftan GSYİH'yi artırırken diğer taraftan da büyümeyi destekleyecek yurt içi tasarruf eksikliğinin devam etmesi, dış borçlanmanın da artmasına neden olmuştur. 2002 yılında toplam dış borç 18,3 milyar Dolara çıkarken, dış borç/GSYİH oranı ise %74,8'e yükselmiştir. Yüksek oranda seyreden dış borç/GSYİH oranının 2006 yılında %99,8 ve 2007 yılında %102'e çıkması (Tablo 2), ülkeyi tamamen riskli ve finansal kırılma noktasına taşımıştır. Bu durum ülkenin dış borçlanma konusunda uzun vadeli ve sürdürülebilir borçlanma politikaları yerine, kısa dönemli yaklaşımlar sergilediğini ve dış borç/GSYİH oranının yükselmesi de, yapılan borçlanmaların her zaman verimli yatırım alanlarında kullanılmadığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında 2008 yılında küresel krizin ortaya çıkmasıyla daralan

¹⁶ Tülin Canbay, "Kazakistan'da Dış Borç ve Dış Borç Yönetimi Sorunu", *Akademik Bakış*, ISSN:1694-528X, 2005, (6), s. 4.

¹⁷ Dünya Bankası ve IMF tarafından da kabul edilen eşik; Toplam Dış Borç/GSYİH Oranı %30-50 arasında ise ülke orta derecede borçlu, %50'nin üzerinde ise çok borçlu olarak kabul edilmektedir.

talepten dolayı GSYİH’da artış hızının ve borçlanma maliyetlerinin azalması, dış borç/GSYİH oranının %93 olmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan Kazakistan’ın özellikle 2000 yılı sonrası dış borç stoku- nun yapısı incelendiğinde, kamu kesiminin dış borç stoku içindeki payının azaldığı, özel sektörün payının arttığı görülmektedir. 2002 yılının başında toplam dış borç stoku içinde kamu kesiminin payı %20,4 ve özel sektörün payı ise %79,6 iken; 2006 yılının sonu itibariyle kamu sektörünün payı %2,6’ya gerilerken, özel sektörün payı ise %97,4’e çıkmıştır. Bu dönemde özel sektör, bankacılık ve reel sektör ayrımı yapılarak incelendiğinde ise, 2002 yılında dış borç stoku içinde bankacılık sektörünün payı %3,75 ve reel sektörün payı % 75,9 iken; 2006 yılında bankacılık sektörünün payı %48,8’e çıkarken, reel sektörün payı ise %48,6’ya gerilemiştir¹⁸.

Sonuç olarak, 2002–2006 dönemleri arasında kamunun dış borç stoku içerisinde payının çok yüksek oranlarda azaldığı görülmektedir. Bu durum kamunun ihtiyaç duyduğu kaynağı, dış borçlanma yerine sahip olduğu fonlardan finanse ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bankacılık sektörünün, özellikle 2003 yılından sonra ülke toplam dış borcu içerisinde payının yükselmesi ve artan mevduatlarını inşaat ve emlak sektörü gibi üretken olmayan yatırımlara yöneltmesi, mali piyasanın kırılganlığını yükseltmiştir.

3.5. İstihdam Göstergesi

İşgücü piyasası, Sovyet dönemi işletmelerinin kapatılması veya çalışamaz hale gelmesinden dolayı, serbest piyasaya geçiş sürecinde yüksek oranda istikrarsız bir yapıya sahiptir.¹⁹ Kazakistan’ın işgücü piyasası ile ilgili verileri incelendiğinde, bu durum daha net olarak görülmektedir.

1995 yılına kadar istihdam oranında görülen azalmalar nedeniyle işsizlik oranı %10,5’e çıkmıştır. Bu yıldan sonra uygulamaya koyduğu ekonomik istikrar programı ve ivme kazanan ekonomik büyümenin (Petrol sektöründeki pozitif gelişmeler) etkileri, hizmet sektörü başta olmak üzere diğer sektörlerle de yansiyarak işsizlik oranının 1996 yılında %7,6’ya, 1997 yılında da %6,5’e gerilemesini sağlamıştır (Tablo 1). Ancak 1997 yılında Asya ve akabinde yaşanan Rusya krizinin etkisi ile ortaya çıkan ekonomik durgunluk, işsizlik oranının %13,1’e yükselmesine neden olmuştur.

1998 yılı itibarıyla istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında yaklaşık %24’ü ticaret kesiminde, %22’si tarım ve ormancılıkta, %18’i sanayi

¹⁸ Togay, *age*, s. 215.

¹⁹ Alagöz, *age*, s. 601.

ve inşaat kesimlerinde, %14'ü sağlık, eğitim ve kültür hizmetlerinde, %9'u haberleşme ve ulaştırmada, %6'sı devlet kurumları dâhil kamu sektöründe, %7'si de diğer kesimlerde çalışmaktadır.²⁰ 1999 yılında ise krizin etkisinin zayıflamasıyla sağlanan pozitif ekonomik büyümeye (%2,7) rağmen, işgücüne katılım oranının yükselmesi nedeniyle işsizliğin %13,5'e yükselmesini engelleyememiştir.

2000 yılı ve sonrası dönemlerde alınan önlemler ve ülkenin uluslararası pazar ve ürün yelpazesinin artmasıyla gerçekleşen yüksek oranlı büyüme; işsizlik oranının, 2000 yılında %13,4'e, 2001 yılında %13,1'e, 2002 yılında %9,3'e, 2003 yılında %8,8'e, 2004 yılında %8,4'e, 2005 yılında %8,1'e gerilemesine imkân vermiştir. 2006, 2007 ve 2008 yıllarında da işsizlik oranları azalarak %7,8; %7,3 ve %6,9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2).

Kazakistan'da son dönem büyümeyi yüksek oranda tetikleyen unsurun, öncelikle, yükselen petrol ve doğal gaz fiyatları olması, ülkedeki işsizliğin istikrarlı bir şekilde çözümünü konusunda sıkıntılarının devam ettiğinin göstergesidir. Ayrıca büyümeyi tetikleyen diğer bir unsur olan inşaat sektörünün de -özellikle Özbekistan'dan- kaçak işçilerin çalıştığı bir sektör konumuna gelmesi, sağlanan büyüme ile istihdam arasında bir paradoksal yapının varlığını dolayısıyla işgücü piyasasında sıkıntının devam edeceğini göstermektedir.

3.6. Enflasyon Göstergesi

Planlı ekonomiden serbest piyasaya geçiş sürecinde, enflasyonla mücadele konusunda iki önemli soru üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, geçiş sürecinde ne hızla enflasyonla mücadelenin gerçekleşebildiği, ikincisi de, enflasyonla mücadelenin üretim üzerindeki etkisinin ne olacağı sorularıdır.

Kazakistan ekonomisi açısından da bakıldığında, bağımsızlık sonrası yıllarda enflasyon oranının hızlı bir şekilde yükseldiği, 1992 yılında ortalama %1381 olan enflasyon oranının, 1993 yılında %1662,3'e ve 1994 yılında ise, %1892'ye çıktığını görmekteyiz (Tablo 1). Bu dönemde yüksek enflasyonla birlikte ekonomide resesyonun oluşması, gerekli kurumlar ve kurumsal altyapı oluşturulmadan fiyatların serbest bırakılması, COMECON ve Ruble Bölgesi'nin ortadan kalkması, Sovyet dünyasının kendisine özgü koşulları çerçevesinde tasarlanmış olan ticaret ve üretim zincirinin büyük hasar görmesi... gibi nedenlerden dolayı stagflasyon süreci kaçınılmaz

²⁰ Çankıç, age.

olmuştur.²¹ 1994 yılında IMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde uygulanan istikrar paketi ile birlikte fiyat artış hızları, 1995 yılında %176,3'e, 1996 yılında %39,1'e ve 1997 yılında da %17,4'e gerilemiştir. Kazakistan'ın genel olarak 1993–1997 arasında fiyat artış hızlarını kontrol altına alınması konusunda başarı sağlandığı görülmektedir. Ancak, ilerleyen yıllarda ihrac ürünlerinin dünya piyasa fiyatlarındaki gerileme ve özellikle de Asya ve Rusya krizleri, Kazakistan ekonomisinin hâlâ kırılgan olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü 1998 yılında %7,1 olarak gerçekleşen fiyat artış hızı, 1999 ve 2000 yılında hızla yükselerek %13,1'e çıkmıştır.

Ülkede uygulanmaya başlanan ekonomik programlar her ne kadar 2001 ve 2002 yılında fiyat artış hızlarının, %8,4'e ve %5,8'e gerilemesine neden olsa da, bu dönemden itibaren gerçekleştirilen yüksek ekonomik büyüme, beraberinde fiyatlarında artmasına dolayısıyla enflasyon oranının yükselmesine neden olmuştur. 2003 yılında %6,5'e çıkan enflasyon oranı, 2004 yılında %6,9'ya, 2005 yılında %7,6'ya, 2006 yılında %8,6'ya, 2007 yılında %10,8'e ve 2008 yılında da %18,6'ya yükselmiştir (Tablo 2). Diğer taraftan 2009 yılında hükümetin maliye ve para politikaları ile ekonomiye müdahale etmesi, fiyat artışlarının kontrol altında tutulacağını göstermektedir.

3.7. Dış Denge Göstergesi

Bağımsızlık öncesinde uzmanlaşmaya dayalı Sovyet sistemi içerisindeki Kazakistan, sahip olduğu doğal kaynaklara paralel olarak metalürji, maden çıkarımı ve buğday üretiminde yoğunlaşmıştı. Dolayısıyla bağımsızlık sonrasında da ülkedeki bu yöndeki uzmanlaşma devam etmiştir.

Kazakistan dış ticaret yapısı incelendiğinde; petrol ve petrol ürünleri, demirli metaller, kimyasallar, makineler, hububat, yün, et, kömür gibi daha ziyade hammadde ve yarı mamul ürünleri ihrac ettiği, diğer taraftan makine ve ekipman, metal ürünler ve gıda maddeleri gibi yatırım ve tüketim mallarını da ithal ettiği görülmektedir.²² Ayrıca ihracatının önemli bir kısmını (%70) petrol ve petrol ürünlerinin oluşturması ülkenin dış ticaret dengesini uluslararası mal fiyatlarındaki değişmelere karşı korunmasız hale getirmektedir.²³ Sermaye ile tüketim mallarının yurt içi üretiminin, iç

²¹ Togay, *age*, s. 208.

²² Alagöz, *age*, s. 604.

²³ Neslihan Adanalı, *Kazakistan Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Kazakistan Dış Ticareti*, Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 2006, s. 4.

tüketimi karşılayacak seviyede olmaması da ülkenin dış dengesini olumsuz etkileyen bir diğer faktördür.

Bunun yanında Kazakistan, dış ticaretinde farklı sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Bunlardan birincisi; uluslararası pazarlara denizyolu bağlantısının olmaması ve dünya pazarlarına uzak olması, dış ticarete konu olan malların maliyetlerini artırmaktadır. Çünkü ticarete konu olan ürüne eklenen yüksek nakliye masrafları ve nakliye sürelerinin uzunluğu(zaman maliyeti), ülkenin rekabet avantajlarını zayıflatmaktadır. İkincisi ise, ihracatının yaklaşık %70'ini oluşturan petrol ve petrol ürünlerinin uluslararası pazarlara geçiş yollarının, aynı ürünleri ihraç eden Rusya, Azerbaycan ve İran gibi rakip ülkeler üzerinden gerçekleştirecek olması, dış ticaretindeki diğer önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, ülkenin sahip olduğu geniş ve kontrolün zor olduğu sınırlar nedeniyle, dış ticaretin kayıt altına alınamamasıdır.²⁴

Kazakistan Cumhuriyeti'nin dış ticaretini incelediğimizde, 1992 yılında yaklaşık 3,56 milyar Dolar olan ihracatı, 1994 yılında 3,28 milyar Dolar ve 1997 yılında ihracat 6,89 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1). Aynı dönem itibarıyla ithalat rakamlarına bakıldığında; 1992 yılında 4,68 milyar Dolar olan ithalat, 1994 yılında 4,21 milyar Dolar ve 1997 yılında da 7,17 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1). Bu dönemde ödemeler bilânçosu dış dengesi sürekli açıkla karşı karşıya kalmıştır. Dış ticaret göstergelerinden biri olan cari açık/GSYİH²⁵ oranı da, 1990'lı yılların ilk yarısında yüksek olsa da, daha sonraki yıllar kabul edilebilir bir orana gerilemiştir. 1992'de cari açık/GSYİH oranı %25,0 gibi muazzam bir boyuttan, 1994 yılında %7,9'a ve 1995 yılında %1,3'e düşerek(Tablo 1), literatürde kabul edilen sürdürülebilir bir orana gerilemiştir.

Kazakistan'ın dış ticareti, 1997 Asya krizinden çok fazla etkilenmese de, 1998 Rusya krizinin ardından dünya fiyatlarındaki dalgalanma, ülkenin ihraç gelirlerinde ciddi düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Krizlerin getirdiği ekonomik daralma, cari açık/GSYİH oranını, 1997 yılında %3,6'ya, 1998 yılında da %5,5'e çıkararak, ekonomi için bir erken uyarı sinyali vermesine neden olmuştur. Bu dönemde ülke dış ticaretinin istikrarsız olmasının en önemli nedeni, Kazakistan'ın bağımsızlık öncesi üretim ve dış ticaret yapısının, kapalı ve birbirine bağımlı bir ekonomik sistem doğrul-

²⁴ Benli, *age*, s. 27.

²⁵ Cari Açık/GSYİH oranı için literatürde kabul edilen eşik değer %5'tir. %5'i geçmesi halinde cari açığın sürdürülemez olduğu kabul edilir. Bu durum her ne kadar bir kriz sebebi olmasa da, krizlerin belirginleşmesini ve derinleşmesini sağlayan bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

tusunda düzenlenmiş olması ve bu yapının oluşturduğu bağımlılıktan bu dönemde de kurtulamamasıdır. Örneğin, bağımsızlık sonrasında 1993 yılı itibariyle Kazakistan dış ticaretinin, Rusya %69,7'sini, Ukrayna %8,1'ini, Özbekistan %6,9'unu, BDT ülkelerinin tamamı dikkate alındığında toplam dış ticaretinin %84,7'sini sözkonusu ülkeler oluşturmaktaydı.²⁶

Tablo 3: Kazakistan'ın Dış Ticarete Rusya Federasyonu'na Bağımlılığı (%)

	1992-1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rusya ile Dış Tic./Top.DışTic.	58,2	47,4	39,4	34,5	26,2	30,3	31,0	27,1	24,7	23,1	21,0	20,8

Kaynak: Ali Atilla, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Rusya İle Ticari İlişkileri”, www.dtm.gov.tr, Erişim:19.02.2010

İlerleyen yıllarda ülkenin ihracatı içerisinde (1996–2000) BDT'nin payı %53,8'den %26'ya gerilerken, diğer ülkelerin payı %46'dan %73,8'e yükselmiştir.²⁷ Diğer taraftan Kazakistan'ın toplam ihracatı içerisinde Rusya'nın payının, 1996 yılında %47,4'e, 1999 yılında %26,2'e ve 2006 yılında da %20,8'e düştüğü görülmektedir (Tablo 3). Bunun temel sebebi, petrol ve diğer doğal kaynaklara bağlı ürünlerin fiyatlarının dünya piyasalarında yükselmesi ve dış ticarete yeni pazarlara girilmesidir.²⁸

2000 yılı ile birlikte, ihracatın 9,28 milyar Dolar, ithalatın ise 7,11 milyar Dolar olarak gerçekleşmesi, cari açık/GSYİH oranının ilk defa %2 fazla vermesine neden olmuştur. Takip eden yıllarda Endüstriyel Yenilenme ve Kalkınma Programı çerçevesinde, enerji dışı sektörlerin ekonomideki etkinliğini artırmaya başlamaları, nispeten ülkenin ithal bağımlılığı yüksek olan, özellikle tüketim mallarının yurt içi üretimini artırması, dış ticarete konu olan ürünler için yeni pazarların bulunması ve bu ürünlerin üretimlerinde sağlanan artışlar ile dünya piyasalarıyla eskisine göre daha fazla entegrasyonun sağlanması, 2002 yılı ve sonrasında dış ticareti olumlu yönde etkilemiştir. 2002 yılında ihracatın 10 milyar Doları aştığı, ithalatın ise 8 milyar Dolarla kaldığı ve ödemeler bilançosunda dış ticaret hesabının yaklaşık 2 milyar Dolarlık dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

²⁶ Nihat Batmaz, “Türkiye - Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar”, *Bilgi*, 2004(29), s.87.

²⁷ *Age*.

²⁸ Ali Atilla, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Rusya İle Ticari İlişkileri”, www.dtm.gov.tr, Erişim:19.02.2010

2003 ve 2004 yıllarında da devam eden bu eğilim, 2005 yılına gelindiğinde; ihracat 28,3 milyar Dolara, ithalat ise yaklaşık 17,9 milyar Dolara çıkmış ve ülke 10,4 milyar Dolarlık dış ticaret fazlası vermiştir (Tablo 2). Diğer taraftan genel olarak 2000–2005 döneminin cari açık/GSYİH oranına bakıldığında, 2001 yılı hariç (%-6,2) cari açık/GSYİH'nin sürdürülebilir olduğu da görülmektedir.

Son dönemlerde başta Çin olmak üzere gelişmekte olan piyasalarda artan talep ve Ortadoğu'daki sorunlar nedeniyle dünya piyasalarında yükselen petrol fiyatları, Kazakistan'ın ihraç gelirlerini 2006 yılında 38,2 milyar Dolara, 2007 yılında da 48,3 milyar Dolara yükseltmiştir (Tablo 2). 2006 yılında ihraç gelirleri döviz bazında artmış olsa da, miktar olarak incelendiğinde özellikle 2005 yılı petrol ürünleri ihracatına göre bir azalma görülmekte, ancak fiyatlarda meydana gelen artış, toplam ihraç mallarının parasal değerini, dolayısıyla ihracat gelirlerini yükseltmiştir. Bu dönemde ülkenin ödemeler bilânçosunda dış ticaret fazlası 2007 yılında 15,1 milyar Dolara çıkmış ama cari açık/GSYİH oranı 2006 yılında %-2,3 iken 2007 yılında %-4,64 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). Bunun nedeni cari dengeyi oluşturan diğer ödemeler bilânçosu kalemlerinde(hizmet kalemi, vd.) yoğun bir ithalatın yaşanmasıdır.

2008 yılında uluslararası petrol fiyatlarında meydana gelen düşüşler ve ABD'de ortaya çıkıp, finansal, dış ticaret veya beklenti yolu ile tüm dünyaya yayılan küresel kriz ve bunu izleyen dönemdeki resesyon, Kazakistan'ın da ekonomik anlamda önlemler almasına neden olmuştur. Örneğin, 2008 yılında Katma Değer Vergisi oranı %14'ten %13'e, 2009 yılı Ocak ayında %12'ye düşürülmesi ve dış ticarete yönelik ithal ürünler için varış ülkesi prensibine²⁹ göre KDV'ye tabi tutulma uygulamasına başlanması, dış kaynak kullanımı yerine ülke içi ulusal kaynaklara yönelmesi gibi uygulamalar krizin etkisini azaltmıştır.

Genel itibariyle, bağımsızlık sonrası ilk dokuz yıl, Kazakistan'ın hem dış ticareti hem de buna bağlı olarak cari dengesi, istikrarsız ve olumsuz bir genel eğilim ortaya koymuştur. 2000 yılı ve sonrasında ise, ihraç ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen artışlar, pazar ve ürün çeşitlendirilmesinin sağlanması, dış ticaret yapısını güçlendirmiştir. Ancak cari denge sürekli açık vermeye başlamıştır. Bu durum Kazakistan'ın cari işlemler hesabında

²⁹ "Varış ülkesi" prensibine göre, ithal edilen mal ve hizmetler ithalatı gerçekleştiren ülke tarafından KDV'ye tabi tutulmaktadır. KDV bir tüketim vergisidir; bu nedenle mal veya hizmet hangi ülkede tüketiliyor ise bu mal veya hizmete ait KDV'nin de o ülke maliyesi tarafından alınması gerekmektedir. Bu ilkeye, "varış (destination) ülkesi" denmektedir.

mal ticareti dışındaki diğer kalemlerde -özellikle hizmet kaleminde- ithal eğilimin çok yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Kazakistan 2000 yılı sonrasında ihrac ürün yelpazesini değiştirmeye çalışsa da, hâlâ dış ticarete konu olan mallar arasında en fazla payı doğal kaynaklara bağlı ürünler oluşturmaktadır. Bu ürünlerin dünya pazarlarındaki fiyatlarının yükselmesi sonucu, ülkede ekonomik bir iyileşme meydana getirmesine rağmen birkaç mala ve ülkeye bağımlılığının bulunması, ekonomik kırılganlığın varlığını koruduğunu göstermektedir.

4. Veriler ve Metodolojik Analiz

Araştırmada, 1993 – 2008 yılları arasındaki ekonomik büyüme (EB), dış borç (DB), işsizlik oranı (İŞ), enflasyon oranı (ENF) ve cari işlemler dengesine (CİD) ait veriler; European Bank For Reconstruction and Development (EBRD), Economist Intelligence Unit (EIU), www.nationalbank.kz ve United Nations Department of Economic and Social Affairs (DESA) veri tabanından temin edilmiştir.

Araştırmada, ülkenin ekonomik performansını ölçmek için kullanılan performans denklemi (P) veriler için kullanılan belirli bir ağırlık ölçütü (w) ile elde edilen bir fonksiyondur. Bu fonksiyon (i) belli bir yılı ifade etmek üzere;

$$P(i) = w_1EB + w_2DB + w_3İŞ + w_4ENF + w_5CİD \quad (i= 1,2,3,4 \dots 15,16)$$

şeklinde tanımlanmaktadır.

Ülkenin ekonomik performans kriterini ölçmek için çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS metodu kullanılmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin ekonomik performansının ölçülmesi için kullanılan bu yöntem, Eleren ve Karagül'ün 2008 yılında yapmış olduğu Türkiye'nin ekonomik performansını araştıran çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır.³⁰

Bu yöntemle, makro ekonomik göstergelerden seçilen beş değişkene dayalı tek bir performans puanının hesaplanması ve buna göre performans büyüklüklerinin sıralanabilmesi amaçlanmıştır. Yöntemde kullanılan makro ekonomik değişkenler, literatürde de olduğu gibi farklılık göstermektedir.

4.1. Topsis Yöntemi

Topsis Yöntemi, Hwang ve Yoon tarafından çok kriterli karar verme

³⁰ Ali Elener ve Mehmet Karagül, "1986 – 2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, 2008, C. 15(1), s. 1-14.

teknîği olarak geliştirilmiştir.³¹ Yöntemin temeli, pozitif ideal çözüme en yakın mesafe ve negatif ideal çözüme en uzak mesafedeki alternatifi seçmeye dayanmaktadır.

Topsis yönteminin yapılış aşamaları aşağıdaki şekildedir:

– Karar matrisinin oluşturulması (A).

$A = [a_{ij}]_{m \times n}$ şeklinde verilen karar matrisinde m karar noktası sayısını, n ise değerlendirme faktörü sayısını ifade etmek üzere, oluşturulan A matrisi i alternatifinin j kriterine göre gerçek değerini ifade etmektedir.

– Standart karar matrisinin oluşturulması (R).

Standart karar matrisi, A matrisinden yola çıkarak ve aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanır.³²

$$R_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a^2_{kj}}}$$

– Ağırlıklı standart karar matrisin oluşturulması (V).

Değerlendirme faktörüne ilişkin ağırlık dereceleri (w) belirlenir. Bu değerler ile V matrisi

$V = w_i \cdot R_{ij}$ matrisi oluşturulur.

– Ağırlıklı standart karar verme matrisinden yola çıkarak, ideal A^+ ve negatif ideal A^- çözümleri oluşturulur. Pozitif ideal çözüm, ağırlıklı standart karar matrisinin en iyi performans değerinden oluşurken negatif ideal çözüm ise en kötü değerlerden oluşur. Bu en iyi ve en kötü değerler kullanılarak J^+ maksimizasyon ve J^- minimizasyon değeri elde edilmektedir.

$$A^+ = \{ \max v_{ij} \mid j \in J \}$$

$$A^- = \{ \min v_{ij} \mid j \in J \}$$

– J alternatif ideal çözümden uzaklığı ideal ayırımı S^+ , negatif ideal çözümden uzaklığı negatif ideal ayırımı S^- sırası ile aşağıdaki formüllerden faydalanarak yapılır.

³¹ K. Shyjith, M. Ilankumaran and S. Kumanan, “Multi-criteria Decision-making Approach to Evaluate Optimum Maintenance Strategy in Textile Industry”, *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 2008, Vol. 14(4), s. 376.

³² Talha Ustasüleyman, “Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Ahs-Topsis Yöntemi”, *Bankacılar Dergisi*, 2009, (69), s. 33–43.

$$S^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v^+_{ij})^2} \quad \text{ve} \quad S^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v^-_{ij})^2}$$

– Pozitif ve negatif ideal ayırımlardan yola çıkarak, $C = \frac{S^-}{S^+ + S^-}$ formülü yardımı ile ideal çözüme göreli yakınlık hesaplanır. C değeri 0 ve 1 dâhil olmak üzere bu aralıklarda yer alır. C değerinin 1'e yaklaşması pozitif ideal çözüme, 0'a yaklaşması negatif ideal çözüme yakınlığını gösterir. Böylece 1'e yakın olan değer daha iyi performansı ifade eder.

5. Araştırma Bulguları

Kazakistan'a ait 1993 – 2008 yıllarına ait ekonomik performans, aşağıdaki denklem yardımı ile ifade edilmektedir.

$$P(i) = w_1EB + w_2DB + w_3İŞ + w_4ENF + w_5CİD \quad (i= 1,2,3,4 \dots 15,16)$$

Buna göre, denklemi oluşturan performans değişkenleri ekonomik büyüme (EB), dış borç oranı (DB), işsizlik oranı (İŞ), enflasyon oranı (ENF) ve cari işlemler dengesi oranı (CİD) ile tanımlanmaktadır. Bu verilere ait karar matrisi verilerin değerleri ile oluşturulur. Buna göre, karar matrisi aşağıdaki tablo ile ifade edilmiştir.

Tablo 4: Yıllara göre Ekonomik performans Değerleri (%)

Yıllar	Büyüme	Dış Borç / GSYİH	İşsizlik Oranı	Enflasyon	Cari işlemler Dengesi
1993	-9,2	10,2	0,5	1662,3	-7,9
1994	-12,6	17,2	7,5	1892	-7,5
1995	-8,2	28,7	10,1	176,3	-1,3
1996	0,5	27,5	7,6	39,1	-3,5
1997	-1,7	35	6,5	17,4	-3,6
1998	-1,9	44,7	13,1	7,1	-5,5
1999	2,7	71,4	13,5	8,3	-1,4
2000	9,8	69,3	13,1	13,2	2
2001	13,5	67,6	10,4	8,4	-6,2
2002	9,8	74,8	9,3	5,8	-4,2
2003	9,2	76,9	8,8	6,4	-0,9
2004	9	78,4	8,4	6,9	1,1
2005	9,4	74,1	8,1	7,6	-0,8
2006	10,6	99,8	7,8	8,6	-2,3
2007	8,7	102	7	10,8	-4,64
2008	3,4	93	6,9	18,6	-6,9

Bu karar matrisinden yola çıkarak, standart karar matrisi oluşturulur. Bu matriste ağırlık derecesini ifade eden w değeri 1 olarak alınmıştır. W ağırlıklı değer yardımı ile ağırlıklı standart karar matrisi oluşturulur (Tablo 4).

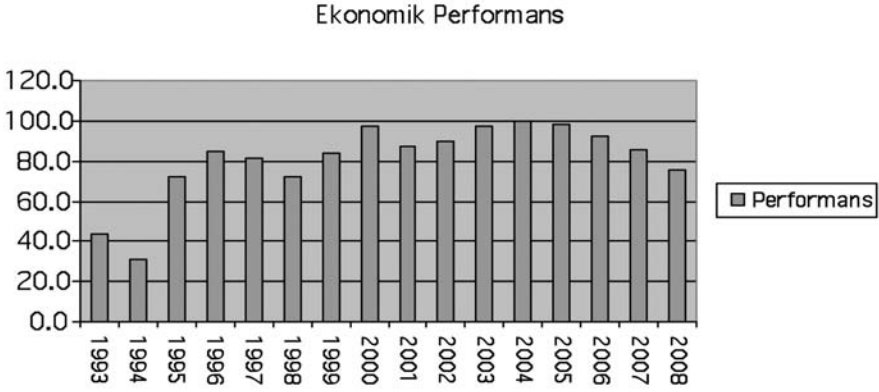
Tablo 5: Ağırlıklı Standart Karar Matrisi

Yıllar	Büyüme	Dış Borç / GSYİH	İşsizlik Oranı	Enflasyon	Cari işlemler Dengesi
1993	-0,27098	0,038058	0,01361	0,658271	-0,44516
1994	-0,37113	0,064175	0,204147	0,749232	-0,42262
1995	-0,24153	0,107083	0,274918	0,069815	-0,07325
1996	0,014727	0,102606	0,206869	0,015484	-0,19722
1997	-0,05007	0,13059	0,176927	0,00689	-0,20286
1998	-0,05596	0,166782	0,356576	0,002812	-0,30992
1999	0,079528	0,266403	0,367464	0,003287	-0,07889
2000	0,288658	0,258567	0,356576	0,005227	0,112698
2001	0,397641	0,252224	0,283084	0,003326	-0,34936
2002	0,288658	0,279089	0,253142	0,002297	-0,23667
2003	0,270985	0,286924	0,239532	0,002534	-0,05071
2004	0,265094	0,292521	0,228644	0,002732	0,061984
2005	0,276876	0,276477	0,220479	0,00301	-0,04508
2006	0,312221	0,372367	0,212313	0,003406	-0,1296
2007	0,256257	0,380575	0,190537	0,004277	-0,26146
2008	0,100147	0,346995	0,187815	0,007366	-0,38881

Faktör değerlerden (sütunlardan) yola çıkarak performansı en iyi olan yani en yüksek değer ve en kötü olan yani en düşük değerler seçilir. Bu seçim yapılırken ekonomik performansta yüksek ve düşük değerlerin iyi ya da kötü olmasına bakılır. Maksimum ve minimum değerler ile pozitif ve negatif ideal çözümden uzaklığını ifade eden S matrisi oluşturulur.

Tablo 6: İdeal çözümden Uzaklığı Gösteren Matris

Yıllar	Pozitif Uzaklık	Negatif uzaklık	Yakınlık katsayısı		Sıra
	S+	S-	C	Puan (%)	
1993	1,078445	0,510719	0,321376	43,3	15
1994	1,202073	0,356776	0,228872	30,8	16
1995	0,724058	0,836708	0,536088	72,2	14
1996	0,538367	0,922932	0,631583	85,1	9
1997	0,585686	0,90092	0,606025	81,6	11
1998	0,727294	0,848875	0,538569	72,6	13
1999	0,576592	0,952217	0,622849	83,9	10
2000	0,441273	1,146766	0,722127	97,3	3
2001	0,590097	1,086349	0,648007	87,3	7
2002	0,51722	1,029597	0,665623	89,7	6
2003	0,417564	1,072657	0,719797	97,0	4
2004	0,387487	1,116361	0,742336	100,0	1
2005	0,396258	1,081326	0,73182	98,6	2
2006	0,491639	1,070954	0,68537	92,3	5
2007	0,577573	1,006788	0,635453	85,6	8
2008	0,698843	0,899469	0,562762	75,8	12

Grafik 1: Kazakistan Ekonomisinin 1993–2008 Yılları arası Ekonomik Performansı

6. Bulguların Değerlendirilmesi

Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sonrasında 2008 yılına kadar geçen süreçteki ekonomik performansı değerlendirildiğinde, özellikle 2000 yılından sonra ekonomik anlamda çok önemli mesafeler kat ettiği görülmektedir (Tablo 4, Grafik 1). Performans tablosuna göre, Kazakistan'ın, en kötü ekonomik performans gerçekleştiği yıllar sırasıyla 1994, 1993 ve 1995; en iyi ekonomik performans gösterdiği yıl 2004 olarak gözlemlenmektedir. Model, Kazakistan ekonomisi performansının yüksek olduğu diğer yılları ise, 2005 ve 2000 yılı olarak belirlemiştir (Tablo 4, Grafik 1).

Kazakistan, bağımsızlık sonrası 1993, 1994 ve 1995 yıllarında, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinin getirdiği ekonomik olumsuzluklar, nitelikli nüfusun azalması, Sovyet sistemi içinde kurulan ihracat piyasasının çöküşü, vergi gelirlerindeki çöküş ve büyük ölçekli Sovyet mali yardımlarının kaybedilmesi, yüksek borçlanma düzeyi ve kaynakların verimli kullanılamaması, siyasi ve sosyal istikrarsızlıklar, vb. nedenlerden dolayı, ekonomik performans açısından en kötü yıllarını geçirmiştir. Bu dönemde öncelikle ekonomik anlamda Rusya'ya bağımlılığının en üst düzeyde olması ve ülkesine özgü ekonomik politikalar uygulayamaması, ekonomik performansın düşük gerçekleşmesine neden olan faktörler arasında sayılabilir.

Bununla birlikte Kazakistan, 2000 yılı ve sonrası dönemde uygulamaya konan IMF destekli politikalar ve reformlar, Moody's tarafından yatırım yapılabilir ülke statüsünün verilmesi ile yabancı sermaye yatırımları

nın artması, petrol fiyatlarına olan aşırı bağımlılığı kırmak için 2003–2013 dönemini kapsayan bir Endüstriyel Yenilenme ve Kalkınma Programının uygulanması ve diğer konjonktürel iyileşmeler sayesinde olumlu sayılabilecek bir dönem geçirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, 2004 yılı, ekonomik anlamda en iyi performansın gösterildiği yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, 2004 yılında yaklaşık 7,5 milyar Dolarlık yabancı sermaye yatırımının (madencilik 5,4 milyar Dolar ve emlak sektörüne 1,7 milyar Dolar) yapılması, ekonomideki yüksek performansın en önemli nedenlerinden bir tanesidir.

Ekonomide 2007 yılından itibaren makro ekonomik göstergelerde kötü yönde bir değişimin başladığı görülmüş ve 2008 yılındaki ekonomik performans 1990'lı yılların son yarısı ile aynı düzeye gerilemiştir. Bunun en önemli nedeni ise, dünyada yaşanan durgunlukla gelen petrol fiyatlarındaki düşüş, ülkede özellikle inşaat-inşaat malzemeleri sektörünün gelişim hızındaki yavaşlama ve küresel krizdir.

7. Sonuç

Kazakistan Cumhuriyeti, sahip olduğu kaynaklardan (doğal kaynak, demografik yapı, vb.) dolayı, bağımsızlık öncesinde ve sonrasında, eski sosyalist blok içinde yer alan diğer ülkelerden, gerek sosyal ve yönetsel, gerekse de ekonomik alanlarda en iyi performans gösteren ülkelerin başında gelmektedir. Kazakistan ekonomisi, 1990'lı yıllar boyunca piyasa ekonomisine geçişin ortaya çıkardığı olumsuz etkilere, krizlerden (1997 Asya ve 1998 Rusya) etkilense de, uygulamaya koyduğu istikrar programları ile yeniden yapılanmayı ve dünyayla entegre olmayı başarmıştır. Bunun en önemli göstergesi, ticari dışa açıklık oranının çok yüksek olmasıdır. Elde edilen bu ekonomik başarının ardında, özellikle Nazarbayev'in uluslararası piyasalara entegre olmaya önem vermesi, gerçekleştirdiği yapısal reformlar ve yolsuzlukla mücadelede kaydettiği aşamaların yanı sıra, yönetsel ve siyasal istikrar ile bu kadroların ekonomiye ve dönüşüm sürecine bilinçli ve ısrarlı yaklaşımları yatmaktadır.

1990'lı yıllar boyunca, nüfusun hızla azalmasına rağmen, uygulanan politikalarla bu sorunun önüne geçilmesi, Kazakistan'a aktif nüfus gücünü kullanma imkânı sağlayacaktır. Çünkü toplam nüfusun %66'sının 15–64 yaş arasında bulunması, okuma yazma oranının erkeklerde %99, kadınlarda %95 olması, öncelikle ekonomik ve sosyal yapının daha da dinamikleşmesine yardımcı olacaktır.

Kazakistan'ın piyasa ekonomisine geçişle birlikte 2000'li yıllara kadar makro göstergeleri, enflasyon ve işsizlik oranlarının yüksek ve istikrarsız, büyüme oranlarının da düşük bir seyir izlediği, dış kaynak kullanımının hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. 2000 yılından sonra uygulanan ekonomik tedbirler ile enflasyon oranının görece olarak düştüğü, reel büyüme performansının yüksek ve istikrar kazandığı, işsizlik oranı düşerken reel ücretlerin arttığı, cari açık ve bütçe açığının bazı yıllar hariç önemli sorun oluşturmadığı görülmektedir.

Bununla birlikte ülkenin mali piyasası yeniden gözden geçirilmelidir. Özellikle dış kaynak kullanımı ile elde edilen finansmanların üretken olmayan yatırım olarak nitelendirilen emlak piyasasından ziyade üretkenliği yüksek olan sektörlere yöneltilmesi sağlanmalıdır. Çünkü mali piyasadaki yüksek borçlanma, emlak fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde sürdürülebilir özelliğini korusa da, fiyatlardaki meydana gelecek bir gerileme karşısında ülkeyi bir mali krizin eşğine getirebilecektir.

Kazakistan'ın genel ekonomik yapısının istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi veya son dönemde özellikle 2000'li yıllardan sonra yakalanan büyümeyi sürdürebilmesi için, şuan ekonomik büyümenin ana kaynakları olan petrol ve doğal gaz olan bağımlılığın kırılması gerekmektedir. Kazakistan ekonomisinin bağımlılığı yüksek tek yanlı bir yapıya sahip olması, dış piyasalardaki konjonktürün hedefi haline getirmektedir. Özellikle petrol fiyatlarının düştüğü son yıllarda bu açıkça görülmüştür. Bundan dolayı 2003–2013 dönemini kapsayan Endüstriyel Yenilenme ve Kalkınma Programının uygulamaya dönük işlerliğini artırarak enerji dışı sektörlerin, özellikle imalat sanayi yatırımlarının artırılması sağlanmalıdır. Bu bağlamda yabancı yatırımcıların imalat sanayiye yatırım yapması için gerekli düzenleme ve teşvik sisteminin oluşturulması ve uygulanmaya dönük cezbedici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu sayede ülkenin doğal kaynaklar odaklı yatırım görünümü değişecektir.

Ayrıca tarımdaki verimliliğin ve ürün çeşitliliğinin endüstriyel üretimi artıracak bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Böylece sanayi yatırımlarını farklılaştırarak, ihracatta dış ticaret dengesini kırılgan bir yapıdan uzaklaştırmak veya petrol bağımlı bir yapıdan kurtarmak mümkün olacaktır.

Bunun yanında dış ticaretteki en önemli sorunlardan biri de, pazar bağımlılığıdır. Kazakistan, son dönemde ihracat yaptığı pazarlarda bir çe-

şitlilik oluştursa da, dış ticarete Rusya'ya bağımlılığı devam etmektedir. Örneğin, ithalatı içerisinde önemli bir yere sahip olan ürünlerde, Rusya'ya bağımlılığı en üst düzeydedir. Bu durum iki ülke arasındaki sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi, askeri ve sosyal ilişkilerin de çok hassas dengelerde yürütülmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden 2000 yılında Orta Asya'daki altı ülkenin (Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan) oluşturduğu Avrasya Ekonomik Topluluğu (Eurosec), bu hassas dengenin korunabilmesi ve sağlamlaştırılmasına olumlu katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bu oluşumun bir sonucu olarak, 1 Ocak 2010'dan itibaren Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya arasında başlayan gümrük birliği uygulaması, hem Kazakistan hem de bölgede siyasi, askeri ve sosyal istikrarın sağlanmasına yardımcı olacağı tahmin edilmektedir. Kazakistan'ın hem bölgesinde, hem de uluslararası düzeyde dengeleri koruyarak yürüttüğü ekonomik, siyasi, sosyal ve hukuksal ilişkiler neticesinde güçlenmesi kaçınılmaz görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akishev, D., T. Kaliaskarova, I. Moiseeva and S. Apyonkina. *Statistical Bulletin National Bank of Kazakhstan*, No: 05 (186), http://www.nationalbank.kz/cont/publish786063_5978.pdf. Erişim: 21.07.2010
- Alagöz, Mehmet. “Kazakistan Cumhuriyeti”, *Geçiş Ekonomileri*, ed. İbrahim Örnek, Seyhan Taş ve Metin Yıldırım, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008.
- Adanalı, Neslihan. *Kazakistan Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Kazakistan Dış Ticareti*, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 2006.
- Atilla, Ali. “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Rusya İle Ticari İlişkiler”, www.dtm.gov.tr. Erişim:19.02.2010
- Batmaz, Nihat. “Türkiye - Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar”, *Bilig*, 2004, S. 29, s. 83–104.
- Benli, Ayşe Oya. *Kazakistan Ülke Profili*. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.
- Canbay, Tülin. “Kırgızistan’da Dış Borç ve Dış Borç Yönetimi Sorunu”, *Akademik Bakış*, ISSN:1694 –528X, 2005, (6): s. 1–11.
- Çarıkçılı, Emin. “Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler Ve Kazakistan Örneği”, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/, Erişim: 15.02.2008
- Economist Intelligence Unit (EIU). “EIU Country Analysis and Forecasts”, http://store.eiu.com/country/KZ.html?ref=lef_nav. Erişim: 17.12.2008
- Elener, Ali ve Mehmet Karagöl. “1986 – 2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 2008, C. 15(1), s. 1–14.
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). “Economic Analyses and Forecasts”, <http://www.ebrd.com/pages/research/analysis/forecasts.shtml>, Erişim: 17.12.2008

- Gürbüz, Mehmet ve Murat Karabulut. “SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Ortalama Yasam Süresi ile Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiler”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2008, 6 (1), s. 69–83.
- Hatipoğlu, Tuba. “Kazakistan Ülke Profili” <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa180.doc>, Erişim: 15.07.2008
- IMF. *World Economic Outlook, Building Institutions: World Economic and Financial Surveys*, September 2005; http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/02/chp1data/fig1_1.csv. Erişim: 21.07.2010
- National Bank of Kazakhstan. “Statistics”, <http://www.nationalbank.kz/?docid=158>, Erişim: 22.07.2010
- Shyjith, K. M. Ilankumaran and S. Kumanan. “Multi-criteria Decision-making Approach to Evaluate Optimum Maintenance Strategy in Textile Industry”, *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 2008, Vol. 14(4): s.375-386.
- Togay, Selahattin. “Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü”, *Bilig*, Kış / 2009(48), s. 207–240.
- Turan, Güngör. “Piyasa ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği”, *Kamu-İş Dergisi*, 2007, C. 9(2), s. 121–135.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs (DESA). “Information on National Statistical Systems”, The United Nations Statistics Division, http://unstats.un.org/unsd/methods/inter-natlinks/sd_natstat.asp, Erişim: 17.12.2008.
- Ustasüleyman, Talha. “Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Ahs-Topsis Yöntemi”, *Bankacılar Dergisi*, 2009, (69): s. 33–43.
- Yiğit, Ali. “Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Fırat University Journal of Social Science)*, 2001, C. 10(2), s. 1–15.